

1 990-ci il... Nə azad idik, nə müs-təqil. Lakin azad ruhlu idik, müstəqil olmaq ən ümdə arzu-muz idi. Çünkü azadlığı çox arzula-yıb, ancaq cəmi 23 ay dadmışdıq. Bu müstəqilliyin əlimizdən alınması üçün başımıza olmazın oyunları gəti-rilsə də, lakin qanımızda coşan azadlıq eşqi nə 18-də, nə də 90-da sönmək bilmirdi. Odur ki, 70 illik so-vet quruluşunun təməli laxlamağa başlayanda, artıq biz azad olmaq, müstəqil respublika qurmaq üçünayağa qalmış, Azadlıq meydanına axışmış, gecəli-gündüzlü müstəqillik uğrunda mübarizəyə başlamışdıq.

Lakin bu mübariz qanadımızı qırıb 1918-1920-ci illərdəki kimin yanımıza salmaq xülyasında olanlar yene var idi. Yenidən sovet məşinünün sürətini artırmaq, bu quruluşu bərpa etmək istəyənlər Azərbaycandakı bu mücadiləni böğməq, insanların müstəqillik arzuları üzərində sovet quruluşunun dağınlığını bir yere yiğməq, onu əbədiləşdirmək isteyirdi.

Elə 1990-ci ilin 19 yanvarından 20-nə keçən gecə Bakıya sovet qoşunlarının yeri-dilməsi, mübarizə meydanındaca günahsız insanların qanına qəltan edilmesi, onlara qarşı amansız qətlam törədilməsi ona xidmət edirdi. Lakin xalq azadlıq meydanından çekilmədi. "Öldü var, döndü yoxdur", - deyərək mübarizesini sonadək davam etdirdi. Və bu qətlamı törədənlərə necə mübariz xalq olduğunu sübut etdirdi. Bəs qarşıda bizi nə-lər gözləyirdi?.. Bütün bunlardan xəbərsiz-dik. Elə həmin gündən üzərimizə qoşun gönü-dərənlərin məkrli planları bir-birinin ardınca həyata keçirilməyə başlandı. Bu gündən düz 35 il əvvələ saldığımız nəzər keşməkeşli yollarla haradan haraya gəlib çıxan bir xalqın tarixinin qəhrəmanlıq səhifələrini vərəqləyir, bizi aradan bir qərinəyədək ötən dövrə yeni-dən aparır...

Biz müstəqilliyi necə bərpa etdik?

90-ci illəri xatırlayanlar bunu çox yaxşı bilirlər ki, biz müstəqilliyi həqiqətən də damla-damla, qətrə-qətrə bərpa edə bildik. Bu müstəqilliyin də taleyi 1918-ci ildəkinin eynisi idi. Yene hər kəs bir tərefdən onun bərpa olunmasına qarşı çıxır, əsrlərin arzusu olan azadlıq istəyini xalqımızın elindən almaq üçün bütün yollardan istifadə edirdilər. O zaman Azərbaycanda hakimiyyətdə olanlar da təessüf ki, bu cür qüvvələrə havadar çıxır, vəzifələrini itirməmək naminə qara qüvvələrin istəklərinə boyun evirdilər.

Bələ çətin bir dövrde Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev 20 Yanvar faciəsinə etiraz edib Moskvadan Vətənə qayıtmasdı, xalqın təkidi ilə hakimiyyətə gəlməsəydi, müstəqilliyimiz odövrkü hadisələr girdabında qurban gedəcəkdi. Lakin Ulu Öndər həmin hadisələrin axarını dəyişdi. Bələ ki, ilk olaraq səriştəsiz vəzifəli şəxslər tutduqları vəzifələrdən azad edildi, ölkədaxili ixtiashaşla- rı son qoyuldu, sabitlik bərqərar olundu. Daha sonra isə müstəqilliyin özüllü möhkəmləndirilməye başlandı. Ulu Öndər Azerbaycanı dünyaya miqyasına çıxardı, tanıtdı.

Lakin büyük Heydər Əliyev hakimiyyətə gələnədək artıq həmin ünsürlər Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə xəyanət etmiş, torpaqlarımızın bir qismini düşmənə satmışdı. Düşmən isə həmin ərazilərin sərhədlərində mövqelərini ele gücləndirmişdi ki, artıq həmin torpaqları yenice müstəqilliyini bərpa etmiş ölkənin xilas etməsi mümkün olmayıacaqdı. 90-ci illərin ictimai-siyasi mənzərəsinə bugündən baxanda aydın görünür ki, xalq öz ərazilərinin mübarizəsinə qalxsa da, müdafiə üçün hakimiyyətdən kömək tələb etsə də, lakin onun səsinə səs verən olmadı. Beləlik-lə, Qarabağı ve Şərqi Zəngəzurun müəyyən ərazilərini itirməli olduq. Minlərlə övladımız şəhid oldu, itkin düşdü, saqlamlılığını itirdi.

Bütün bu hadiselerin fonundan müsteqilliyi qoruyub saxlamağın ne qədər çətin olduğunu düşündükcə vənə da o gənəcətə gel-

20 Yanvar... 20 Sentyabr: başlangıç və son

mək olur ki, bəli, Ulu Öndər həmin dövrdə hakimiyyətə gəlməsəydi, Naxçıvan da Qara-bağ kimi işğal olunacaqdı, üstəlik də müstə-qiliyimizi də yenidən itirəcəkdir. Çünkü Bə-kıda 20 Yanvar faciəsi töredilən gecə ermə-nilər Naxçıvan sərhədlərinə də hücum etmişdi. Öləkə daxilində bu iki böyük hadisənin bir gecədə baş verməsi isə bütün bunların əvvəldən hazırlanmış plan olduğunu təsdiq-leyən amildir.

90-ci illərdən ötən 30 il

1991-ci ildə "Azərbaycan Respublikası-nın Dövlət Müstəqilliyi haqqında" Konstitusiya Aktı qəbil olundu. İlk dəfə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisində Heydər Əliyevin sədrlüyü ilə keçirilən sessiyada üç-rəngli bayraqımız müstəqil Azərbaycanın rəmzi olaraq dövlət bayrağı kimi qaldırıldı. Başımız üzərində 70 il dalğalandırılan bayrağın yerini azadlığımızın və arzularımızın rəmzi olan bayrağımız aldı.

Ulu Ondər ölkənin dağdırılmış iqtisadiyyatı üzərində yeni bir Azərbaycan qurdur. 7C il sovet quruluşunun tərkibində müstəmləkən ölkə yavaş-yavaş müstəqilliyyə uyğunlaşdırıldı, dirçəldilməyə başlandı. Dövlət və dövlətçilik bərqərar olundu. Sovet ordusunun töküntüleri ölkədən tamamilə temizləndi. Və milli ordunun yaradılmasına başlandı.

Qarabağda vəziyyət isə deyişilməz qalırdı. Nankor ermənilər sərhədlərimizdə hər saat, hər dəqiqə, gecəli-gündüzlü münaqişələr törədir, yeni ərazilər işğal etməyi planlaşdırır. Lakin bütün bunların qarşısı Ulu Öndər tərəfindən qısa zamanda alındı. Ermənistana Azərbaycan arasında sülh müqaviləsi imzalandı. Və həmin müqavilənin əsas məqsədi Azərbaycanın dinclik şəraitində vaxt əldə etmesi, ölkənin iqtisadi gücünün nizamlaşması, ordunun təkmilləşdirilməsi idi. Çünkü bunlar olmasayıdı, arxasında böyük qüvvələr dayanan Ermənistandan bir qarış torpaq da geri almaq mümkün olmayıacaqdı. Əksinə yeni qırqınlar baş verəcək, yeni torpaqları zaft alıncasındı.

zəbt olunacaqdı.

Ümummilli Liderimizin uzaqgörən siyaseti bütün bu məsələlərin həlli yolu oldu. Tərpaqlarımızın son qarışınadək azad ediləcəyini bütün çıxışlarında bildirən Ulu Öndər Heydər Əliyev ölkəmizin ərazi bütövlüyünün bərpasının vacibliyini vurğulayır, bunun bir gün reallaşacağına əmin olduğunu söyləyirdi.

Həqiqətən də Azərbaycana zaman lazım

dlarda el-el seslendirdi.

**Bakıda başladık,
Xankəndidə bitirdik**

Biz Bakıda müstəqil olmaq üçün bir yola çıxmışdıq. Müstəqil olduq da. Lakin zaman elepə gətirdi ki, bu müstəqilliyi 30 il bütöv olmayan Vətənimizdə yaşamalı olduq. Bəli, müstəqil olduq, lakin bütöv ola bilmədik. Sanki üzərimizdə bir nəfs qalmışdı, istəklərimizi tam olmağa qoymurdu. Bir tərəfdən hökmən çəkəcəyimiz acılar vardi: 30 il məcburi köçkünlərin acısı kimi, şəhid, qazılərimizin nakam talepleri, bir daha qayitmayacaq sağlamlıq durumları kimi... Bir də bəxtimizə yazılan nadan erməni ilə qonşuluğumuz kimi...

Baxmayaraq ki, 44 günlük Vətən müharibəsində bu nadan qonşu aq bayraq qaldırıb təslim olmuşdu, Azərbaycan, Rusiya və Ermenistan arasında imzalanmış üçtərəfli bəyanatda üzərinə düşən öhdəlikləri həyata keçirməyə razılıq vermişdi, lakin gəlin görək, xislieti bunları etməyə imkan verdimi? Xeyr, vermədi. Düşmən nə minalanmış ərazilərin xəritəsini ortaya çıxardı, nə də bəyanatın 9-cu bəndinə müvafiq olaraq Naxçıvanı ölkə ilə birləşdirəcək dəhlizin reallaşmasına imkan verdi. Hələ üstəlik o ağırlıqda müharibədən sonra Xankəndidə yeni terrorçu qruplaşma meydana çıxdı. Burada münaqişələr töötəlməyə, dünyaya isə özlərini yenə məsum

... xalq kimi təqdim etməyə başladılar.

Lakin 2020-dən ötən 3 il erzində bunlar hələ də anlamamışdı ki, qarşılardakı 90-ların Azərbaycanı deyil. Qarşılarda güclü siyaseti, ordusu, hadisələrə yanaşma və həllətme bacarığı olan dövlət var. Onlar bu dövlətin tarixi ərazilərində istədikleri hərəkəti edə bilməzlər. Və bu dövlətin sərhədləri daxilində qanuna müvafiq şəkilde yaşaya bilerlər. 20 sentyabr 2023-cü ildə Xankendidə aparılan lokal xarakterli anti-terror tədbirləri ilə bu ərazimiz də düşməndən tamamilə təmizləndi. Beləliklə də Şərqi Zəngəzurun işğal altında olan əraziləri düşməndən azad edildi. Məhz bundan sonra Azərbaycan bütvölvəşdi, ərazilərimiz tamladı, müstəqillik dalğası sərhədlərimizin bu başından o başı nadək yayıldı.

20 Yanvardan yola çıxıb gelib 20 Sentyabrda dayandıq. Biri bizim xalq kimi müstəqilliyyə başladığımız tarix, digeri isə dövlətimizi bütövləşdiriyimiz tarix oldu. Bir başlanğıcda bir son arasında isə 33 il-bir qərinenə yasandı.

Belelkələk, biz bir qərinə içerisinde 270-
üç yüziliyiə yaxın dövrdən sonra bir salnamə
yaratdıq. Həm dövlətimizi müstəqil etdik,
həm də üç əsre yaxın bir dövrdən sonra bü-
tövlüyünü təmin etdik. Və bir qərinəlik za-
man kəsiyində belə qənaətə də gəldik ki, bə-
li, dövlətin başında layiqli və güclü başçı ol-
mayanadək, orduya ağıllı və uzaqqorən sər-
kərdə rehbərlik etməyənədək bir xalq na bü-
töv, ne də müstəqil ola bilər. Nə yaxşı ki, bu
xalqın taleyində Ümummilli Liderimiz Hey-
dər Əliyev və onun siyasi və mənəvi varisi
cənab İlham Əliyev varmış. Yoxsa, biz həle
də 90-lardakı kimi mübarizə və mücadilə gir-
dəbində çabalamaqda, çıxış yolunu harada-

Matanat Mammadova